

רפורמה באימוץ תאפשר ליותר ילדים לשמור על קשר עם הוריהם הביולוגיים

ל"הארץ" נודע כי משרד הרווחה מקדם חוק שיביא לשינוי דרמטי במדיניות האימוץ. עד כה ילדים שאומצו ניתקו קשר עם הוריהם הביולוגיים כברירת מחדל, כעת כל מקרה ייבחן לגופו

לי ירון 27.10.2017 05:58

במשרד הרווחה עומלים בימים אלה על שינוי דרמטי בחוק האימוץ, שעל פיו תבוטל ברירת המחדל בחוק המעדיפה "אימוץ סגור" — מצב שבו הילד המאומץ מנתק כל קשר עם ההורה הביולוגי. ל"הארץ" נודע כי בכל תיק תיבחן מעתה באותה מידה גם האפשרות של "אימוץ פתוח" — מצב שבו נשמר הקשר עם המשפחה הביולוגית, המתאפשר כיום במקרים חריגים בלבד. בנוסף, לראשונה ייקבעו קריטריונים שעל פיהם העובדים הסוציאליים והשופטים הדנים בתיקי אימוץ יצטרכו להחליט אם ישנה עדיפות לאימוץ פתוח או סגור. החלטה זו תתבסס על גיל הילד, רצונו ורגשותיו, השפעת ההחלטה על שלומו, מידת הקשר הקיים בעת האימוץ בין הילד למשפחה הביולוגית, כמו גם יכולת ההורים לעמוד בדרכי התקשורת שייקבעו. בכל מקרה ייבחנו הנסיבות השונות וההחלטה תתקבל לפי טובת הילד.

כיום בישראל, אין כמעט מקרים של אימוץ פתוח — ועל פי נתונים של משרד הרווחה שהגיעו לידי "הארץ", הם מהווים שבעה אחוזים בלבד מתוך כלל האימוץ. אף שבחוק יש סייג המאפשר במקרים מסוימים בלבד לילד לשמור על קשר עם משפחתו הביולוגית, מתוך כ-2,100 ילדים שאומצו מאז שנת 2000, כ-160 אומצו באימוץ פתוח.

"משרד הרווחה שינה גישה ובמקרים בהם אימוץ פתוח הוא לטובת הילד הוא מעודד שמירה על קשר עם הסביבה הקודמת שלו", אישר גורם במשרד הרווחה. "צריך לשקול בכל מקרה את היתרונות והחסרונות. יש מקרים בהם זה תורם המון לילדים, לתחושת השייכות ולהרגעת סימני שאלה, ויש ילדים שהקרקע בין שני העולמות מבלבל אותם ומזיק להם. עם החוק החדש לא נעדיף אימוץ זה או אחר — אלא נתייחס אליהם בצורה שווה בהתאם למקרה".

בניגוד למצב בישראל, במדינות רבות בעולם האימוץ הפתוח נהוג כבר שנים רבות. מסקר שנערך בארה"ב ב-2007 עלה כי שליש מהילדים המאומצים אומצו באימוץ פתוח. בבריטניה כמעט כל אימוץ מאפשר סוג מסוים של קשר עם ההורה הביולוגי, וכן ישנן מדינות כמו ניו זילנד ואוסטרליה בהן האימוץ הפתוח הוא שיטת האימוץ היחידה, כך שכל ילד, ללא קשר לגיל האימוץ, שומר על קשר עם הוריו הביולוגיים. תדירות המפגשים בין המאומץ למשפחתו הביולוגית עשויה אף להגיע לתדירות של אחת לשבוע או יותר מכך.

אף שבמשרד הרווחה נפתחים בימים אלה לאפשרות כי הילד המאומץ ישמור על קשר עם הוריו הביולוגיים, נכון להיום מצב זה עדיין נדיר. בתה בת החמש של א', אשה בת 38 מצפון הארץ, הועברה לפני שנתיים למשפחת אומנה לאחר שבית המשפט קבע כי א', שסובלת מהתמכרות לאלכוהול, לא כשירה לגדל אותה. משפחת האומנה וגורמי הרווחה מבקשים להעבירה כעת לאימוץ סגור, מה שאומר שלא' לא יהיה עוד שום קשר עם בתה. היא לא תדע מה שלומה ולא תוכל לשוחח עמה. בשיחה עם "הארץ" אומרת א' כי היא מבינה שאינה יכולה לגדל את בתה, אך היא מבקשת להמשיך להתראות איתה.

"אני רוצה לדעת מה עם הבת שלי והיא רוצה קשר איתי. אני יודעת שעשיתי טעויות ולא הייתי האמא שהיא צריכה, אבל אני לא מוכנה שיקחו לי אותה לתמיד. אני רוצה לדעת איך היא בבית ספר ואם טוב לה, ולראות איך תגדל לאשה. למה לוקחים גם את זה ממני וממנה?". המקרה של א' נידון בבית המשפט בימים אלה ועוד לא ניתנה בו החלטה, אך הסיכוי שבתה תוכל להמשיך לשמור איתה על קשר עדיין נמוך מאוד.

רוחות חדשות

ההעדפה כיום לאימוץ סגור בישראל לא נקייה ממחלוקת. בשנים האחרונות התרבו הקולות של עובדים סוציאליים ושופטים הקוראים לבחון את הסוגיה מחדש, מתוך תפיסה כי בחלק מהמקרים אימוץ פתוח מיטיב עם הילד המאומץ, ומתוך התחשבות גם בזכויות ההורים הביולוגיים. החוק החדש שמקדם משרד הרווחה ושמונסח בימים אלה מתבסס על מסקנות ועדת גרוס לבחינת חוק אימוץ ילדים, שהוגשו לשרי הרווחה והמשפטים בסוף 2016. בדיוני הוועדה אמרה טובה ליכטנשטיין, ד"ר לעבודה סוציאלית, כי היא סבורה שיש לערוך שינוי קונספטואלי ביחס למוסד האימוץ. לדבריה, אם בעבר המשפחה המאמצת ביקשה ליצור מתווה אקסקלוסיבי לילד, וניתוק הקשר עם המשפחה הביולוגית סייע לה למסד משפחה "חדשה", היום ברור לשירותי הרווחה כי תפיסה זו איננה יכולה עוד לעמוד. בדיוני הוועדה הוצגה גם עמדתה של ד"ר מילי מאסס, המציעה להגדיר מחדש את "האימוץ הפתוח" כברירת מחדל.

לרוחות החדשות שנושבות במשרד הרווחה מצטרפת פסיקה תקדימית של סגן נשיא בתי המשפט לענייני משפחה בדרום, אלון גביזון, שניתנה לפני כחודש. גביזון קבע לראשונה בפסיקתו מודל אימוץ חדש שאינו מכריע בין שני סוגי האימוץ ומאפשר להפוך אימוץ סגור לאימוץ פתוח לאחר מספר חודשים. "הארץ" נודע כי לאור הפסיקה, במשרד הרווחה מקימים צוות מומחים שיבדוק אם נכון לבחון מחדש אחת לכמה שנים את מודל האימוץ עליו הוחלט במסגרת הסדר האימוץ — ובכך לאפשר גם מעבר מאימוץ סגור לפתוח.

סיבה נוספת לשינוי הגישה של משרד הרווחה נוגעת לרשתות החברתיות. "אנחנו מבינים שבעידן הפייסבוק הסודיות לא קיימת כמו בעבר. ילד בן חמש שזוכר את הוריו כנראה יחפש אותם ברשת כשיגדל — ועדיף שיעשה זאת בצורה מבוקרת בליווי אנשי מקצוע", אומר גורם במשרד הרווחה. גם השופט גביזון התייחס לכך בפסיקה קודמת בנושא הנוגעת לילד בן חמש שהוזנח על ידי אמו האלכוהוליסטית. הוא קבע שישלח לאימוץ פתוח ופסק: "חוק האימוץ אשר נחקק לפני שנים רבות מחייב בחינה מחודשת תוך התאמתו למציאות שבה אנו חיים כיום בעידן האינטרנט והמידע הזמין. שכן, לא מן הנמנע כי ילד מאומץ יאתר את פרטי הוריו הביולוגיים חרף היות האימוץ סגור ללא תמיכה וליווי של שירותי הרווחה".

מקרים יוצאי דופן

סעיף 16 לחוק האימוץ משנת 1981 אמנם קבע כי שיטת האימוץ בארץ היא אימוץ סגור, אך קבע גם סייג. לפי החוק, במקרים יוצאי דופן המחוקק מאפשר "צמצום תוצאות האימוץ", כך שיוותר קשר כלשהו בין המאומץ למשפחתו הביולוגית.

יישום האימוץ הפתוח בישראל צבר תאוצה מאז שנות ה-2000, אז בית המשפט העליון קרא להסדרת הסוגיה בחוק וטען כי שאלת האימוץ הפתוח צריכה להיות נידונה בשלב הראשון של ההליך המשפטי, שבו ניטלות זכויות ההורות מן ההורים הביולוגיים. בעקבות הפסיקה נקבע כי כל עובד סוציאלי יציין בתסקיר המוגש לבית המשפט האם ועם מי מבני המשפחה הביולוגית ניתן לשמור על קשר. עם זאת, כאמור, אימוץ כזה מיושם רק לעתים נדירות בישראל. "עובדים סוציאליים נמנעו מלהמליץ על אימוץ עם קשר מתוך חששות ועמדות שליליות על אימוץ מסוג זה ומשום שסברו כי כמעט אי אפשר

למצוא משפחות מאמצות שתתאמנה ותסכמנה לו", כתבו החוקרים יואה שורק, פידא ניג'ם-אכתילאת ממכון מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ואביגיל סגל מהשירות למען הילד במשרד הרווחה, במאמר שפרסמו בנושא בשנה שעברה בכתב העת "עט השדה".

"זה הפחיד אותי"

מלבד העובדה שבישראל ילדים מאומצים כמעט ולא שומרים על קשר עם הוריהם הביולוגיים, כמעט ולא נערכו מחקרים בנושא. אחד המחקרים היחידים שנעשו בתחום נערך במאיירס-ג'וינט-ברוקדייל בשנת 2012 על ידי שורק וניג'ם-אכתילאת, והוזמן ומומן על ידי עמותת אשלים והשירות למען הילד במשרד הרווחה. במחקר נערכו ראיונות עומק עם עשרות הורים ביולוגיים, הורים מאמצים, ילדים מאומצים ועובדות סוציאליות.

המחקר מצא באופן מפתיע כי לאימוץ פתוח יש גם יתרונות עבור ההורים המאמצים, שפעמים רבות מתנגדים שילדיהם ישמרו על קשר עם משפחתם הקודמת. נמצא כי אימוץ פתוח מגביר את הביטחון של ההורים המאמצים ומאפשר להם לנהל שיח פתוח על האימוץ עם הילד. גלי, אם מאמצת שרואינה במחקר, סיפרה על התהליך שעברה: "כשהבנתי שזה הולך להיות אימוץ עם קשר נבהלתי. זה מאוד הפחיד אותי. הילד לא יהיה לגמרי שלי? הפחיד אותי שאני צריכה להתחלק ולא ממש אהיה אמא טוטאלית לכל החיים... פגשנו את האבא, הוא אמר לי 'תודה רבה שמגדלים את הילד שלי', שיחק עם הילד משחק... באתי על סיפוקי, ראיתי מי האבא, אדם חלש... היום אני לא נותנת לזה לאיים עלי".

"אימוץ פתוח זה טוב כי רואים את המשפחה שלך, זה מרגיש רע כשאתה לא יודע מי המשפחה שלך, מי הוליד אותך", סיפר לחוקרים אסף, נער מאומץ. מדבריו משתקף אחד היתרונות המרכזיים של האימוץ הפתוח: הילדים לומדים להכיר את שורשיהם, מה שמספק להם תחושת המשכיות, היסטוריה אישית וזהות עצמית מגובשת יותר. על פי עורכי המחקר, הקשר עם ההורים הביולוגיים ריכך את חויית הנטישה של הילד, ועזר לו להבין את הקשיים שניצבו בפני הוריו הביולוגיים כך שהופחתו תחושות הדחייה והבושה ואף נוצר דימוי חיובי יותר של ההורה הביולוגי. מנגד, במחקר עלו גם לא מעט קשיים. חלק מהילדים חוו עומס רגשי בשל החשיפה המתמדת למצב ההורים הביולוגיים ולפעור באיכות החיים. שרה, אם מאמצת שהשתתפה במחקר, סיפרה על ההשלכות השליליות שהיו לקשר עם בנה המאומץ ואמו הביולוגית: "היא לא מודעת למה שהיא אומרת לו: 'כשתגדל תבוא אלי, אני כל הזמן מחכה לך'". העובדת הסוציאלית שליוותה את המקרה סיפרה כי אותה אם נהגה לבטל ברגע האחרון את המפגש או לקצר את המפגשים, כך שהילד חש שאין לה סבלנות אליו.

גם בוועדת גרוס שבחנה את הנושא התייחסו לחששות שבאימוץ הפתוח: "הילד עשוי שלא לתפוס את משמעות הקביעה בדבר חוסר מסוגלות הורית מצד הוריו הביולוגיים לגדלו, ויחוש אחריות ודאגה להורה הביולוגי... ישנם ילדים שבשלב מסוים מבקשים להפסיק את הקשר עם ההורים הביולוגיים ונקלעים לדילמה אם וכיצד הם יכולים להגיד שאינם רוצים עוד להיפגש עמם", נכתב. חשש נוסף עלה מכך שהאימוץ הפתוח עלול לגרום לילדים גם לתחושת חוסר ודאות כי הם "חיים לא פה ולא שם", ואף לתחושות של נאמנות חצויה ובלבול.

דוגמה לבעייתיות שבאימוץ פתוח ניתן למצוא במקרה שהתגלגל לאחרונה לידי בית המשפט המחוזי בבאר שבע. ביולי האחרון קיבל בית המשפט ערעור שהגיש משרד הרווחה על פסק דין של בית המשפט לענייני משפחה באשדוד, בו נקבע כי ילדה בת ארבע תישלח לאימוץ פתוח. האם, שאובחנה כסובלת מהפרעת אישיות גבולית, התעקשה לפגוש את בתה, אך היא לא עמדה בהתחייבויותיה. שופטי בית המשפט המחוזי בבאר שבע קבעו כי הילדה תועבר לאימוץ סגור לאחר שהאם הפקירה את בתה פעמים רבות ונמנעה מלקיים עמה קשר במשך תקופות ארוכות. על פי בית המשפט, "על אף הצהרותיה לפיהן חשוב לה יותר מכל לגדל את בתה, נעדרה המשיבה ממספר ביקורים שנקבעו לה

עם הקטינה מבלי שתספק הסבר לכך. קיים קשר בין הקטינה למשיבה מעצם העובדה כי הקטינה הביאה את המשיבה לעולם, אלא שלא די בקשר זה לצורך הכרזה על אימוץ פתוח", נכתב בפסק הדין.